

A szerzők az előszóban kifejtik véleményüket, hogy egy bibliográfia sem lehet teljes. Ugyan első kiegészítő adatközlés már meg is jelent (Postma, Ferenc: *Frustula Academica Franekerana. Eine erste Ergänzung zum Auditorium Academiae Franekerensis.* = Magyar Könyvszemle 1998. 1. sz. 13–25.), a szerzőpáros láthatóan a reálisan tervezhető teljességre törekedett. Elég csak megnézni a nyomtatványok lelőhelyeinek a jegyzékét, azt, hogy közel kettőszáz könyvtár anyagát tekintették át Romániától az Egyesült Államokig. Biztosan elő fognak kerülni még újabb franekeri kiadványok, annyi azonban valószínűleg nem, hogy a mostani kötet által megrajzolt képet jelentősen módosítaná.

MONOK ISTVÁN

Colportage et lecture populaire. Imprimés de large circulation en Europe. XVIe–XIXe siècles. Actes du colloque des 21–24 avril 1991 Wolfenbüttel. Sous la direction de Roger CHARTIER et Hans-Jürgen LÜSEBRINK. Paris, 1996, Institut Mémoires de l'édition contemporaine / Maison des Sciences de l'Homme. 469 l. (Collection «In Octavo».)

A könyvtörténeti kutatások nemzetközileg is fontos híreinek gyors közreadására három hírlevél is alakult. A legrégebb, a Francia Nemzeti Kutatási Alap (CNRS), és a Francia Nemzeti Könyvtár (BN) által fenntartott *Nouvelles du Livre Ancien*, amely elsősorban a kéziratosság és a nem gépi technikával előállított könyvekkel kapcsolatos információkra koncentrál. 1992-ben két újabb lap alapult, a wolfenbütteli *Libellus Guelferbytanus*, amely úgy tűnik 3 szám után meg is szűnt, és ez utóbbit néhány hónappal megelőzően az évi két számmal jelentkező *In Octavo*. Az *In Octavo* mögött egy alapítvány (Fondation Maison des Sciences de l'Homme) és két tudományos intézet áll: Institut Mémoires de l'Édition Contemporaine (Paris) és a Max-Planck-Institut für Geschichte (Göttingen). Mint az az elnevezésekből is

látszik az *In Octavo* nem korlátozza híriányagát a régi könyvre, a könyv- és kiadástörténet teljes időbeli és tematikai vertikumát átfogja.

Hans Erich Bödeker, Roger Chartier, Olivier Corpet, Otto Lankhorst, David McKittrick és Ian Willison szerkesztésében 1995-ben egy könyvsorozatot indítottak útjára (Collection «In Octavo»), amelyben napjainkig 5 kötet jelent meg: *Histoire du livre* (1995), *Histoire de la lecture* (1995), *Livre et lecture en Russie* (1996), a most ismertetendő *Colportage et lecture populaire* (1996) és legújabban *Le commerce de la librairie en France au XIXe siècle. 1798–1917* (1997).

Az 1991-ben rendezett konferencia anyagának megjelenését megelőzte Laurence Fontaine monográfiája az *Évolution de l'Humanité* sorozatban (*Histoire du colportage en Europe, XVe–XIXe siècle.* Paris, 1993, Albin Michel). A kérdésre, hogy miért terelődött a szakemberek figyelme láthatóan fokozottan éppen ennek az intézménynek (kolportázs) a történetére, jó választ kapunk a most ismertetendő kötetből. Az európai hálózó könyvkereskedelem történetét esettanulmányokon keresztül ismerhetjük meg. E tanulmányokat három nagyobb témakörbe soroltan találhatjuk meg a kötetben: a kiadványok használati és befogadási módozatai (Usages et réceptions); a kolportázsirodalom műfajai, azok kialakulása (Genres: structures et évolutions); a nemzeti kulturális sajátosságok és a nemzetközi forgalom módozatai (Aires culturelles nationales et modes de circulation transnationaux).

Laurence Fontaine a XVIII. századi kolportőrökről szóló előadásában szakít azzal a szakirodalomban hagyományosnak mondható képpel, amely alapvetően városi nézőpontból elemezte a számos országban alaputatások által feltárt forrásanyagot. Tagadja azt is, hogy mauguk a hálózó személyek csupán egy a társadalomban marginalizálódott rétegből kerültek volna ki. Ellenkezőleg, a kolportázs nemzetközi szerveztségére mutat rá, olyan példákön keresztül, ahol a dél-európai országokban működő hálózat mögött éppen párizsi, nagyobb kiadók álltak. Ugyanakkor kiemeli a kolportázs

fontosságát a falusi társadalomra gyakorolt hatásában is. Gudrun Gersmann, Hans-Jürgen Lüsebrink és Rolf Reichardt részben ez utóbbi gondolatot továbbvive a hálózóknak, illetve a terjesztett kiadványoknak a felvilágosodás eszméi terjesztésében játszott szerepét vizsgálta. Gersmann általánosságban, a szerzőpáros pedig elsődlegesen a katekizmus kiadásokban szereplő szövegeket vizsgálva, a nyomtatványok médium szerepét kiemelten elemelve. Vincent Milliot a *Les Cris et les Rues de Paris* olvasóközönségének XVI–XVII. századi változását mutatja be: miként vált a tudós körök olvasmányából népszerű kolportázs irodalom-má. Jean Hébrand a „Bibliothèque bleu” sorozat iskolai könyveit tette kutatása tárgyául, hangsúlyosan is a kiadói politika oldaláról. Klaus-Peter Walter is a kiadói politika szempontjából elemzi a feuilleton formában megjelenő regények elterjedését XIX. századi franciaországi példákön; hozzátehetjük, hogy a magyarországi „Jó könyvek” sorozat stratégiájának úgy tűnik megvoltak az európai előképei. Fritz Nies a kolportázs útján terjesztett könyvek illusztrációit elemezte XIX. század eleji anyagon, tipologizálva ezzel a vizsgált könyvanyagot tartalmi, illetve nyomdatechnikai szempontok szerint, továbbá ezekhez a csoportokhoz meghatározott olvasói köröket is csatolt. A bukaresti Alexandru Duțu professzor a XVIII–XIX. század fordulójának dél-kelet-európai falvaiban terjesztett könyvanyagot vette górcső alá, szellemesen kötve össze a felvilágosodás, illetve romantika természeti ember kultuszát a nemzeti mitológiák kialakulásával.

A kolportázs-rendszerben terjesztett kiadványok műfajaival foglalkozó második tartalmi egységet Lise Andriesnek, a népszerű tudományos ismereteket átadó könyvekről szóló tanulmánya nyitja meg. A példaanyag a XVIII. századi Franciaországból származik. Azt a folyamatot rajzolja meg a szerző, hogy az orvosi és csillagászati tanácsok, a szakács- és álmoskönyvek mellett hogyan jelennek meg a kézműves mesterségek alapismereteit közvetítő munkák. Lodovica Braidă és York-Gothart Mix a XVII–XIX. századi almanach irodalommal

foglalkozik. Braidă az Itáliában megjelenteket vizsgálta abból a szempontból, hogy vajon ezen almanach szövegek alapján jellemezhető-e a kor népszerű kultúrája. Mix számunkra talán tartalmasabb mondandót tartalmazó írása a németországi almanach irodalmat tekinti át, különválasztva a képzeteknek és a kevésbé iskolázottaknak szóló szövegeket. Mindenképpen fontos annak a jelenségnek a bemutatása, hogy a felvilágosodás eszméi részben – különösen az iskolázatlanabbak körében – ezekkel a német nyelvű almanach kiadásokkal jutottak el Közép-Kelet-Európa csücskeibe. A kalendáriumokról két tanulmányt is közöl a kötet. Alfred Messerli a XVIII. századi német Svájcban kiadottakat kézbe véve, kiadástörténetüket áttekintve az így népszerűsített ismeretek ellenőrzési mechanizmusáról, a szövegek kulturális propagandaértékéről szól. Gelléri-Lázár Márta itthon már ismert kutatásainak egy részét mutatta be a wolfenbütteli konferencián. Az 1845 és 1945 közötti időszakban kiadott 400 kalendáriumot vizsgált abból a szempontból, hogy a történeti ismeretek átadásában ezek a szövegek miként töltötték be kulturális missziójukat. Rámutat a kalendáriumok fontosságára abból a szempontból is, hogy a professzionális újságírást megelőző korban milyen felelőssége volt ezen kiadványok létrehozóinak.

A harmadik fejezetben spanyol és portugál esettanulmányokat olvashatunk először. Jean-François Botrel és Victor Infantes az úgynevezett „pliegos sueltos” szövegeket vizsgálta. Botrel a XV. századtól gyakorlatilag napjainkig, de lényegében a XVIII. század végéig követi nyomon az eredetileg csak verses emlékek változásait, amint a XVI. században a „relaciones” műfajhoz közelítenek, és lassan kiszélesedik olvasóközönségük. A XVII. századtól már a szerzők is határozottan egy szélesebb, nem képzett társadalmi réteget céloztak meg, népszerű prózaszövegekkel, illetve a XVIII. századtól színpadi előadásra is szánt szövegszerkezettel. Infantes csak a XVI. századból ismert 1600 nyomtatott „pliegos sueltos poéticos” emlékekkel foglalkozik, tehát csak a verses emlékekkel. Tartalmi tipológiája mellett bemutatja a

műfaj terjesztésére kialakított kiadói politikát is. Diogo Ramada Curto lényegében egy kutatási programot ismertetett, a XVI–XVIII. századi portugál, a széles olvasóközönségnek szánt könyvek (Curto meghatározása) vizsgálatának menetrendjét. A kiadványkörök szűkebb szétválasztásával, a kiadói stratégiákkal, a kiadványok előállításának és terjesztésének jogi helyzetével kívánnak foglalkozni.

A kötet utolsó tanulmányai három, Magyarországon is ismert és népszerű szöveg történetével foglalkoznak. Hans-Jürgen Bachorski a Fortunatus-regény (1509) francia, angol, flamand és német XVII–XVIII. századi adaptációját elemzi, kitérve a fordítások különbözőségének ideológiai és mentalitástörténeti okaira. Külön foglalkozik a szerző az egyes adaptációk kiadásának nyomdatechnikai vonzataival is. Günter Berger Boccaccio Petrarca átdolgozta Grizeldiszének különböző nyelvű és idejű kiadásait vette kézbe azzal a céllal, hogy a szövegekből és más külső adatokból arra a kérdésre is választ kapjon, hogy hogyan olvasták ezt a történetet a képzetlenek, s hogyan a társadalmi elit tagjai. Az egyes szövegvarián-

sok mögött jól látszik az, hogy egyes korokban miként értelmezték a férj–feleség viszonytal összefüggő erkölcsi problémákat. A szüzesség és a házasság erkölcsi kérdéseiről alkotott kép XVI–XIX. századi változását Bea Lundt a Genofeva hercegnő-történet német kiadásain keresztül mutatja be. Amíg az előző két szövegemléknek ismerünk kora újkori magyarországi változatát, ez utóbbi ismereteink szerint csak a XIX. század második felében lett népszerű nálunk.

Robert Chartier a kötethez írt előszóban a kolportázsirodalom és a népszerű olvasmányok, illetve népi olvasók egymáshoz rendelésének veszélyeiről értekezik. A szerkesztőtárs Hans-Jürgen Lösebrink utószava pedig a kutatási terület összetettségét (textológia, kiadástörténet, a kiadói stratégiák változása, olvasó rétegek, olvasási szokások stb.) hangsúlyozza, kiemelve azokat a pontokat, ahol a konferencia ténylegesen hozzájárult egy-egy részterület homályos területeinek feltárásához.

MONOK ISTVÁN

Folyóiratunknak ez a száma
a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója
Megjelent 11,8 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025–0171

Nyomta az Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme

Felelős vezető: Roznai Zoltán